

VI. Európai Társadalomtudományos Történelem Konferencia

(Sixth European Social Science History Conference)

2006. március 22–25. között került megrendezésre Amszterdamban a VI. Európai Társadalomtudományos Történelem Konferencia (ESSHC), az International Institute of Social History szervezésében. A kétévenként megrendezésre kerülő konferenciára az előadók Európa és a világ elismert egyeteméről és kutatóintézetéből érkeztek. A konferenciát az előadások, majd az azokat követő viták magas szakmai színvonala jellemezte. A szervezők célkitűzése elsősorban arra irányult, hogy olyan kutatók találkozását tegyék lehetővé, akik társadalomtudományos módszerekkel közelítik meg a történelmi jelenségeket. A konferencia során 28 nagyobb munkacsoportban (*network*), kb. 300 ülészakban közel 1000 előadásra került sor.

Az alábbiakban egyetlen munkacsoport, a *Család és demográfia* keretéből válogatunk. Nincs szándékunkban teljes áttekintést adni, hiszen a konferencia részletes programja, az előadások rövid összefoglalója – esetenként teljes szövege – is megtalálható az interneten, a <http://www.iisg.nl/esshc/report2006.php> címen. Inkább arra törekszünk, hogy néhány szekció bemutatásával nyújtsunk ízelítőt az ott elhangzott tudományos kérdésekről.

A „Család és demográfia” munkacsoport különböző szekciói a családtörténeti és a történeti demográfiai kutatások bemutatásának adtak keretet. Annyi különbséggel természetesen, hogy a történeti demográfia és tágabban a társadalomtörténet manapság leginkább előtérbe került kutatási iránya, a vándorlástudatás legújabb eredményeinek bemutatására az „Etnicitás és migráció” munkacsoport keretében került sor.

Az általam látogatott munkacsoportban a legtöbb ülészakot (szám szerint hatot) és előadást a „Nemzetközi családok” (International families) témakör foglalta el. Népszerűsége mögött azt a szemléletbeli változást lehet felfedezni, amelynek lényeges ismertetőjele a rokonságkutatás iránti egyre nagyobb érdeklődés. A rokonság formái kutatása, az egymáshoz kötődő emberek közötti reciprocitás, cserék, jogok és kötelezettségek rendszereinek és struktúráinak tanulmányozása kinőtte az elsősorban Európán kívüli társadalmakkal foglalkozó antropológiai munkák kereteit. Napjainkig az európai és észak-amerikai társadalmak részére a saját társadalom vizsgálata más módszereket és összehasonlító értelmezéseket követelt. Erre elsősorban a családszociológia tudományága volt alkalmas, amely a nukleáris család szembeszökő vonásait – az érzelmi összefonódást, valamint a nyilvános élettől, munkától, gazdasági kapcsolatoktól és politikai kötelezettségektől való elvonatkoztatást – igazolta. A legújabb családdal foglalkozó történeti munkák enyhítették az antropológiai másik és a szociológiai én, valamint az új intézmények növekedéséről, a társadalmi, gazdasági és politikai élet

modernizációjáról szóló régi történet és a rokoni hálózatok körüli társadalmi szerveződés, az összekapcsolódó háztartások és a jól integrált rokoni csoportok működése közötti eltéréseket. Azt lehet mondani, hogy az újabb szemlélet ez utóbbiak közötti kapcsolat mibenlétét ismét előtérbe helyezte. A leginkább gyümölcsöző, vizsgálatra érdemes terület annak a kutatása, ahogyan a családok különböző államok, etnikai térségek és kultúrák között szétszóródtak, továbbra is intenzív kapcsolatokat tartva fenn egymás között. A rokonságkutatás kitüntetett figyelmet fordít a társadalmi és kulturális milliők formálódására, a kulturális javak közvetítésére, az üzleti, pénzügyi és ipari vállalatok irányítására, a munka exportálására, és a diaszpórák összetartozására.

A „Nemzetközi családok” második ülészakán (Nemzetekfelettség és a nemzetállamok 1700–1850) az előadók a nacionalizmus előretörését a családban és a rokonságban tapasztalható változásokkal állították párhuzamba. Jonathan Spangler Franciaország és a Német-Római Birodalom határövezetének hercegi családjairól beszélt, akik kiterjedt földbirtokaikon és erős klientúrán alapuló erőforrásaik révén, valamint a két uralkodóhoz fűződő szolgálataikkal helyzetüket rendkívüli módon meg tudták szilárdítani. Az előadó gazdagon részletezte a hercegi családok tagjainak Európa különböző királyi és arisztokrata udvaraiban tett utazásait. Az előadás külön érdekessége volt az a megállapítás, hogy „Európa” fogalmát a nacionalizmus előtti Európában a „nemzet” fogalmánál jóval elterjedtebb fogalomként használták. Ilyen értelemben a szó használata a mára vonatkozóan is tanulságokkal szolgálhat. A vizsgált személyek számára az identitás forrását saját családjuk jelentette. Amint az előadást követő hozzászólás felhívta rá a figyelmet, kérdéses maradt, hogy mindez hogyan érvényesült a gyakorlatban, például mit tudunk a házasságkötéseikről, mennyiben beszélhetünk egy nemzetközi európai arisztokrata identitásról, és mindezt a nacionalizmus térhódítása milyen hatást gyakorolhatott.

Jacqueline Letzter egy, a francia forradalom alatt Amerikába kivándorolt belgiumi arisztokrata hölgynek az otthonmaradt családtagokkal folytatott levelezését dolgozta fel. A magánlevelezés részletesen tartalmazta az új környezetbe került hölgy és az otthonmaradt családtagok nemzeti érzésének eltérő megnyilvánulási formáit, és azt a módot, ahogyan mindez a családtagok életét (hazatérés versus idegenben maradás) befolyásolta.

Christine Philliou és Arnout Mertens előadásaikban arra fordítottak figyelmet, hogy milyen hatást gyakoroltak a különböző nemzeti forradalmak az őket közvetlenül megelőző korszak előkelő családjainak az életére. Philliou azoknak a fanarióta családoknak a sorsát követte nyomon, akik egy multietnikus birodalomban a szultán iránti hűséget és szolgálatot választották. Mertens az Orániai-házhoz hűséges belgiumi arisztokrata családok tapasztalatait ismertette. Mindkét szerző az általuk vizsgált családok választásait ideológiai okokkal magyarázta. Az előadásokat követő hozzászólásában Christopher H. Johnson arra helyezte a hangsúlyt, hogy a rokoni kapcsolathálók, a patrónusi rendszer működése, a tulajdon felosztásának módjai,

az örökösödési és hivatalserzési elvárások valamint a hivatalok elkobzásának lehetőségei, mind szerepet játszhattak a családok döntéseiben.

A „Nemzetközi családok” negyedik ülészakájában (The Management of Capital) a családi kapcsolatok és az üzleti sikeresség vagy sikertelenség közötti összefüggéseket vizsgálták. Mindegyik előadás hangsúlyozta az üzleti kapcsolathálóknak a pénzügyi források és információk megszerzésében, valamint a csőd elkerülésében játszott fontos szerepét. Ghyslaine Lydon a Közel-Keletet és Európát összekötő transz-szaharai útvonalon közvetítő, 19. századi muzulmán kereskedő családok kapcsolathálójának a működéséről – pontosabban az együttműködések határaitól – beszélt. Huibert Schijf egy amszterdami illetőségű nemzetközi zsidó bankárcsalád két generációját követte nyomon a 19. század végén és a 20. század elején. Előadásának érdekessége, hogy elsősorban az üzleti hálózatok megújítására, a nem zsidó üzletfelekkel való kapcsolatokra, a kapcsolatok megszilárdításának stratégiáira hívta fel a figyelmet. Francesca Trivellato azt vizsgálta, hogy milyen összefüggés lehetett a házasságkötések és az üzleti vállalkozások szervezése között egy livornoi szefárd zsidó család életében a 17–18. században. Az általa vizsgált közösségekben a házasság olyan eszköznek bizonyult, amely segített más piacok megszerzésében, és az egyik családnak egy másik család üzleti érdekeltségi körébe való bekerülésben. Oskar Gelderblom a család, a csőd és a hitel összefüggéseit a középkori és kora-újkori amszterdami, antwerpeni és brugges-i kereskedő családok esetében vizsgálta.

Nagyszámú hallgatóságot vonzott a Népeesség és Családtörténet Eurázsiai Projekt nupcialitással kapcsolatos eredményeinek ismertetése is a „Házasodás és újraházasodás európai és ázsiai perspektívában” című szekció keretében. Az eredmények ismertetése előtt, érdemes néhány szót szólni a projektről. Az Eurázsia Projekt belga, olasz, svéd, japán és kínai csoportokat foglal magába, amelyek négy témakört, a halandóságot, a termékenység, a nupcialitás és a vándorlás kérdéskörét vizsgálják. Fontos ismertetőjegyük, hogy a különböző demográfiai válaszokat mikroszinten, egy-egy település népeességének teljes rekonstrukciója révén, az eseménytörténeti elemzés (*event history analysis*) speciális statisztikai módszere segítségével és nemzetközi összehasonlításban vizsgálják. Céljuk, hogy a társadalmi és gazdasági kényszer által kiváltott egyéni és családi demográfiai válaszok megértését elősegítsék. A projekt alap gondolata, hogy egy társadalom kényszerhelyzetben csak nagyobb nehézségek árán tudja a saját kulturális normáit érvényesíteni, ugyanakkor ezeknek a helyzeteknek a vizsgálata során könnyebb megtapasztalni a vizsgált társadalom határait. Más szavakkal, a projekt azt vizsgálja, hogy a változó gazdasági feltételek (pl. a gabona- és élelmiszerárak) és a különböző gazdasági-társadalmi kontextusok hogyan befolyásolják az egyéni demográfiai viselkedést.

A szekció előadásai a házasodás feltételeit vizsgálták, többek között azt, hogy az egyén által megtapasztalt családi és közösségi kontextus hogyan határozza meg egy bizonyos időpontban a házasodási esélyeket. Az első előadásban Cameron Campbell, George Alter és Renzo Derosas a különböző háztartási

kontextusoknak (az életben levő szülők jelenléte, a születési sorrend betartása, a szülői háztartásban maradás vagy új háztartás alapítása) az első házasság időzítésére vonatkozó hatásait eurázsiai összefüggésben vizsgálták. Általánosabb kérdésfeltevésük arra irányult, hogy a házasságkötés milyen mértékben volt közösségi vagy egyéni döntés Európában és Ázsiában. Eredményeik igazolták a kezdeti hipotéziseket: a szülői jelenlét hangsúlyosabban befolyásolta a fiatal férfiak házasságait a kínai és japán településeken, mint Európában, ahol ez inkább hátráltató tényező volt; a születési sorrend betartása a házasságkötésnél az ázsiai településeken hangsúlyosabban érvényesült; a virilokális vagy uxorilokális házasság jobban tükrözte az ázsiai települések háztartásainak azon szükségleteit, hogy a felnőttek munkájukkal gondoskodjanak szüleikről, s ez kevésbé volt megfigyelhető Európában. Az elemzés ugyanakkor meglepő hasonlóságokra mutatott rá a lányok házasságában, hiszen esetükben a szülői jelenlét semleges tényezőnek bizonyult, a születési sorrend betartása viszont maradéktalanul érvényesült mindkét kontinensen. A többváltozós statisztikai elemzés ugyanakkor rámutatott arra, hogy érdemes újragondolni, és az event-history, valamint a mikrotörténeti módszerek segítségével összehasonlítani a házasság és a háztartásalakítás különböző – európai és ázsiai – kontextusait.

Matteo Manfredini, Martin Dribe és Michel Oris az első házasságkötés és a vándorlás 19. századi olaszországi, svédországi és belgiumi mintáit hasonlították össze. Azt vizsgálták, hogy a két eseményt mennyiben lehet egymástól világosan elkülöníthető, egymással versengő alternatívákként szemlélni. Eredményeik cáfolták kezdeti hipotéziseiket: a házasságkötés és a vándorlás egyik esetben sem jelentett egymással versengő alternatívákat, hanem mindkét esemény közel azonos tényezők hatásaitól függött. A vándorlás – főként Svédországban, de Belgiumban is – az iparosodás előtti Európa háztartásokon alapuló gazdaságainak alapvető tényezője maradt, elsősorban a szolgálatrendszer keretén belül megvalósuló háztartások közötti munkacsere következtében. Ezekben a helyzetekben a vándorlás lényegesebb tényezője maradt a későbbi házasságkötésnek, mint a házasságkötés és a vándorlásnak. Az olaszországi esetben, ahol a háztartás-gazdaság szempontjából döntő jelentősége volt a háztartásban élő férfiak számának, az együtt lakó fiútestvérek között kimutatható volt a neolokális házasságkötés és az elvándorlás lehetőségéért folyó versengés, de ebben az esetben is a nőtlen férfi nagyon gyakran az elvándorlás helyett a szülői háztartásban maradást választotta.

Satomi Kurosu, Christer Lundh és Marco Breschi az újraházasság kérdését eurázsiai perspektívában vizsgálták. Kérdésfeltevésük arra irányult, hogy az egyéni demográfiai jellemzők, a gazdasági feltételek és a háztartási szervezet miként befolyásolják az újraházasság esélyeit. Az általuk vizsgált négy régióban az életkor növekedésével párhuzamosan csökkent az újraházasság esélye, a férfiak gyakrabban kötöttek újból házasságot, mint a nők, és az újraházasság mindig rövid időn belül követte az előző házasság felbomlását. A társadalmi és gazdasági helyzet szerinti különbségek viszont eltérő módon befolyásolták az újraházassági

esélyeket: a vagyon Svédországban és Kelet-Ázsiában elősegítette az özvegy férfiak újraházasodását, míg a kelet-ázsiai özvegy nők számára és az olaszországi férfiak és nők számára egyaránt hátráltató tényező volt. A rövid távú gazdasági változások (pl. élelmiszerárak változásai) szignifikáns módon befolyásolták a házasságkötés időzítését. A felnőttek és gyerekek jelenléte a háztartásban ugyancsak befolyással volt az újraházasodási esélyekre, de nagymértékben függött az illető társadalom társadalmi-kulturális és háztartási szerveződésének módjától.

Faragó Tamás „Évszázados trendek a regionális népességtörténetben” címmel kifejezetten történeti demográfiai jellegű szekciót szervezett. Ennek keretén belül egy ausztriai (Peter Teibenbacher) és 3 magyarországi előadásra (Faragó Tamás, Óri Péter és Pakot Levente) került sor. Az előadások a „*Részekből az egész... A Kárpát-medence hosszú távú népességtörténete*” kutatási program keretébe illeszkedtek, amelynek elsődleges célja, hogy település- és regionális szintű rekonstrukciókból kiindulva rajzolják meg a Kárpát-medence népességtörténetét. A szekció elején Faragó Tamás a kutatás célkitűzéseit, a lehetőségeket és az eddigi elért eredményeket ismertette. Ezt követően Peter Teibenbacher az ausztriai Stájerország hosszú távú demográfiai viszonyait mutatta be, majd két településszintű elemzés során azt vizsgálta, hogy mennyiben beszélhetünk demográfiai átmenetről a 19. századot megelőzően. Óri Péter Pest-Pilis-Solt vármegye népességének 18. század végi és 19. századi településszintű demográfiai viselkedésmindeit elemezte. Pakot Levente a *sztochasztikus fordított becslés* (Stochastic Inverse Projection) olasz kutatók által fejlesztett számítógépes szoftver alkalmazásának lehetőségét Udvarhely megyei települési adatokon próbálta ki.

A konferencia egy következő szekciójában a csecsemő-, gyerek- és fiatalkori halandóság nemek szerinti eltéréseit vizsgálták. Theo Engelen és Hsieh Ying-Hui a halandóság nemek szerint eltérő arányait elemezték, két, egymástól lényegesen különböző kultúrával rendelkező város (Nijmegen, Hollandia és Lu-Kang, Tajvan) összehasonlításával. Egyszerű és többváltozós statisztikai elemzésük eredményei az általuk vizsgált két településen a csecsemőhalandóságot befolyásoló biológiai tényezőknek a társadalmi-kulturális tényezők feletti dominanciáját mutatták. A túlélés esélyeit a foglalkozás vagy – a holland város esetében – a válás helyett sokkal inkább a születések közötti intervallumok, a paritás, valamint az a tényező határozta meg, hogy a kisgyerek ikergyerekként született vagy sem. Adataik ugyanakkor cáfolják a Thomas Malthus, majd később James Lee által is említett kínai lánycsecsemők közvetett vagy közvetlen módon történő meggyilkolását, hiszen a két városban a csecsemőhalandóság szintjén nem találtak egyértelmű bizonyítékokat a nemek közötti különbségekre. Mindez a kínai népességről feltételezett, a csecsemőhalandósággal szembeni proaktív magatartás (proactive behaviour) cáfolatát is tartalmazta.

Marco Breschi, Giuseppe Demuro, Lorenzo Del Panta, Alessio Fornasin, Lucia Pozzi a halandósági arányszámok nemek szerinti eltéréseinek 1887 és 1940 közötti olaszországi átalakulását mutatták be. A regionális szintű

eredmények a vizsgált időszak elején, a többi nyugat-európai országhoz hasonlóan, a fiatal lányok 5–9 és 10–14 év közötti korcsoportjainak kedvezőtlenebb halandóság viszonyairól tanúskodtak. A nemek közötti halandósági különbségek a vizsgált időszak végére régióként változó ritmust követve tűntek el. A folyamat egybeesett az egészségügyi viszonyok átalakulásának és a halandóság csökkenésének régióként eltérő ritmusaival. A halandósági átmenet során a fiatal lányokat korábban erősebben veszélyeztető halálokok (a légzőrendszeret érintő megbetegedések, tuberkulózis) helyét a lányokat/nőket kevésbé, a fiúkat viszont lényegesen jobban veszélyeztető halálokok (fertőzés útján terjedő megbetegedések) vették át. Az elemzés rámutatott arra, hogy a folyamat a dél-olaszországi régiókban az egészségügyi viszonyok lassú javulása következtében lassabban zajlott le, mint az ország többi régiójában.

Evelien Walhout, Frans van Poppel és Jona Schellekens kérdései arra irányultak, hogy milyen szerepet játszott a felekezet és a társadalmi helyzet 1860 és 1920 között a hollandiai gyerekhalandóság nemek szerinti eltéréseinek átalakulásában. A kérdést hármas léptékben – tartományi szinten, a városok szintjén és egyetlen városi népesség (Hága) részletes rekonstrukciója során – vizsgálták meg. A férfiak jövedelmének növekedése szorosan összefüggött a 14–19 éves nők légúti megbetegedések révén történő halálozási arányának csökkenésével, a nők foglalkoztatottságának természete ugyanakkor többféle módon befolyásolta a halálozási esélyek növekedését: a mezőgazdaságban foglalkoztatott nők 1–5 év közötti lánygyermekeinél csökkentek a fertőzés útján terjedő betegségek okozta halálesetek, de növekedtek a balesetek okozta halálesetek esélyei. A katolikusok városi jelenléte csökkentette a külső okok és a víz útján történő fertőzések okozta halálesetek esélyeit. Hágában a katolikus családban született lányoknak életük első éveiben alacsonyabb volt a túlélési esélyeik, mint a fiúknak. Ez a hátrány a gyermekkor későbbi szakaszában eltűnt. A zsidó családok esetében a fiúk magasabb túlélési esélye a gyermekkor teljes szakaszában megmaradt.

A csecsemőhalandóság nemek szerinti különbségeivel foglalkozott a konferencia egy másik szekciója is. Sören Edvinsson, Anders Brändström és John Rogers a svédországi csecsemő- és gyerekhalandóság (1–4 év közöttiek) 19. század végi átalakulását tekintették át. Forrásadataikat a svédországi Umea Egyetem Demográfiai Adatbázisa (<http://www.ddb.umu.se>) képezte, amely a sundsvalli régió népességének egyéni szintű longitudinális adatbázisa. Eredményeik nem erősítették meg a lányokkal szembeni gyerekkori negatív diszkriminációt. Megerősítést nyert az a biológiai tény, hogy a csecsemők közül a fiúgyerekeket alacsonyabb életésélyek jellemzik. A környezeti tényezők – elsősorban az iparosodott vidékek kedvezőtlen feltételei – tovább erősítették a biológiai adottságokat. Az előadók az értelmezésbeli nehézségekre is felhívták a figyelmet. Nehezen meghatározható ugyanis a biológiai adottságokból fakadó különbségek „normális” szintje, amelytől már könnyebben elkülöníthetőek lennének a különböző tényezők. Másodszor pedig, a kapcsolati elemzés magában hordozza azt a nehézséget,

hogy nem tudjuk különválasztani, hogy csak az egyik nemet érintő tényezők vagy ezek kombinációja okozza a halandóságban tapasztalható eltéréseket.

Kristina Bohman előadásában arra kereste a választ, hogy milyen tényezők következtében csökkent a csecsemőhalandóság a 19. század második felében az észak-svédországi Ädalen régióban. A halott csecsemők anyáinak származási hely szerinti statisztikája segítségével sikerült rámutatnia, hogy a távolabbi vidékekről származó anyák gyermekei a helyben született nők gyermekeinél jobb életéselyekkel rendelkeztek. Az előadó mindennek háttérében a csecsemőgondozás és a szoptatás eltérő kulturális mintáit azonosította.

Janet McCalman a Melbourne-i Női Kórház és Szülőotthon 1857 és 1900 közötti időszakra vonatkozó szülési adatait dolgozta fel. A meglehetősen szegény környezetből származó és kiszolgáltatott anyák gyermekeinek közel fele már csecsemőkorban meghalt. A magas csecsemőhalandósági arányok az állami intézkedések és az orvosok közvetlen közbelépésének következtében javultak. Az előadás hangsúlyozta, hogy a háztartás gazdasági stabilitása jelentette a csecsemők számára a túlélés legfontosabb biztosítékát.

Gérard Béaur szervezésében külön szekciókban tárgyalták a társadalmi kapcsolathálókat (social network) falusi és városi környezetben tapasztalt sajátosságait. Az első szekció előadásai a rurális térségekben tapasztalt társadalmi kapcsolathálókat jellegetettségével, valamint a városokban letelepedett egyének társadalmi integrációjával foglalkoztak.

Margareth Lanzinger a Brixen/Bressanone egyházmegye (a mai Olaszország északi és Ausztria nyugati részét magába foglaló régió) 1830–1840-es évekből fennmaradt házassági diszpenzációs iratait elemezte. Érdeklődése a vérrokon és az affinális kapcsolatban levő párok házassági tilalom alóli felmentési kérelmei felé irányult. Külön figyelmet fordított az összeházasodni szándékozó személyeknek a kérelmekben fellelhető házassági motivációira. Kérdésfeltevése arra irányult, hogy milyen összefüggés létezett a rokon házasságok száma, a tulajdonformák és az örökösödési rendszerek között; beszélhetünk-e arról, hogy a rokon házasságok leginkább a kisbirtokos, osztásos örökösödési rendszerekben terjedtek el; tekinthetjük-e a rokon házasságokat a családok és rokonok közötti kapcsolatok felerősödésének jeleként. A tulajdonviszonyok formáinak, valamint a diszpenzációs iratok földrajzi eloszlásának elemzése azt mutatta, hogy összefüggés van a nyugat-tiroli kisbirtok, az osztásos örökösödés és a rokon házasságok magas száma között, ellentétben a kelet-tiroli régióval, ahol a közepes- és nagybirtok dominanciája, az osztatlan örökösödés a rokon-házasságok alacsony számával mutatott összefüggést. A házasodni szándékozók bevallott motivációi alapján a rokon házasságok a közös gazdasággal, a közös munkával kapcsolatosak, amelynek célja a megélhetés védelme, valamint a válsághelyzetekben nyújtott családi támasz.

Anne-Lise Head-König a német ajkú svájci város, St. Gall anyakönyveiből az 1826–1830 között született gyerekek szüleinek és leszármazottainak házasságkötéseit rekonstruálta. A korszakban élő megkülönböztetést figyelembe véve,

a polgárjoggal rendelkező egyének házasságait a városba bevándorolt, polgárjoggal nem rendelkező személyek házasságaival hasonlította össze. Megállapítása szerint, a városi polgárjog és a hozzá tartozó jogosultságok jelentős mértékben meghatározták a városi polgárok, a városban megtelepedett, valamint átmenetileg ott tartózkodók házasságkötéseit, városi integrációját és foglalkozási mobilitását.

A szekció következő két előadásában Rolande Bonnain-Dulon a Pirenneusok vidékéről származó párizsi bevándorlók 1900-as évek eleji városi integrációját, Jean-Pierre Péliissier és Danièle Rébaudo pedig az 1803 és 1986 közötti francia foglalkozási mobilitást vizsgálták. Utóbbiak a franciaországi „TRA 3000 család vizsgálat” több mint 75 000 házassági szerződésre kiterjedő eredményeit ismertették.

A második szekció előadásainak legfontosabb kérdései arra irányultak, hogy mit árulnak el a házasságkötés révén létrejött kapcsolatok és a házassági tanúk jelenléte az egyének társadalmi integrációjáról, valamint azt, hogy milyen szerepet játszott a rokonság a házassági kapcsolatok létrejöttében.

A 18. század végi párizsi társadalmi integráció kérdését, Tom Ericsson, a házassági anyakönyvekből rekonstruálható társadalmi kapcsolatok feltérképezése révén közelítette meg. Egyetlen személy – egy német származású, evangélikus szőrmekezeskedő – esetében azt vizsgálta, hogy az illető személy házassági tanúként milyen társadalmi környezetben jelent meg. Az általa vizsgált esetben az azonos foglalkozási, felekezeti és származási csoport, az utcai közelség és a szomszédságok jelentették az integráció legfontosabb tényezőit.

Vincent Gourdon és François-Joseph Ruggiu a házasságkötési tanúk jelenlétének 19. századi franciaországi egyházi és világi szabályozásának problematikáját ismertették. Előadásukban a sajátos társadalmi és kontextuális helyzetek elemzéseinek szükségességét hangsúlyozták, és a kapcsolatok jelentésének aprólékos megközelítését javasolták. Lényeges kérdésfeltevésük, hogy a házassági tanúk esetében milyen erősségű kapcsolatokról beszélhetünk, valamint az, hogy a korabeli emberek milyen fontosságot tulajdoníthattak ezeknek a kapcsolatoknak. Sok esetben ugyanis az látható, hogy az egyházi és világi szabályozások a lehetséges tanúk körét lényegesen leszűkítették, ennél jóval több kapcsolatból választhattak a korabeli emberek. Milyen alapon történtek ezek a választások, egyáltalán hogyan befolyásolták a szabályozások a házassági tanúk kiválasztását – mindezek lényeges kérdései maradnak a társadalmi kapcsolathálókat tanulmányozó történészek számára.

Sylvie Perrier a 18. századi toulouse-i újraházasodásokat mint a társadalmi kapcsolatok alakításának és szorosabbá tételének módját vizsgálta. Christine Fertig két, eltérő gazdasági helyzetben levő veszfáliei falu (Löhne és Borgeln) házassági kapcsolatainak teljes rekonstrukcióját mutatta be. A megszokott családfa ábrázolás helyett a Douglas R. White által is javasolt p(arental)-graph ábrázolásmódot használta, valamint a Pajek szoftver segítségével dolgozta fel az adatokat. Ez utóbbi a megjelenítésben, valamint a hálózatkutatásban alkalmazott különböző számítások elvégzésében nyújtott segítséget. A vizsgált két településen a rokon házasságokat hasonló tendenciák jellemezték: közel 80%-uk affiniális kapcsolatból származott, és az összes lehetséges házasságkötéssel összehasonlítva nem

mutattak lényegesebb gyakoriságot (a házasságok közel egyharmadát jelentették). A földtulajdonnal rendelkezők felülreprezentáltak voltak az endogám házasságkötésekben, de a szegényebb rétegek körében is elterjedt gyakorlat volt a rokoni körben történő házasodás.

Harm Nijboer és Yme Kuiper előadásukban a 17–18. századi harlingeni (Észak-Hollandia) mennonita (anabaptista felekezet) üzleti elit kapcsolathálóját mutatták be. A szigorú életvezetési elveikről, becsületességükről és megbízhatóságukról híres mennonitákat, véleményük szerint, olyan üzleti elitként is felfoghatjuk, amely egyetlen nagy rokoni hálózatként működött a 17–18. században. Az előadók három házastárs és a közöttük levő kapcsolatok részletes életrajzi leírása során mutattak rá a csoporton kívüliekkel fenntartott gyenge kapcsolatok jelentőségére. Az egymás közötti, valamint a kívülállókhoz is fűződő, gyakori házasságkötések, a vallási csoport rugalmas határai azt mutatták, hogy ebben a foglalkozási és kereskedelmi környezetben, a rokonság nem az erkölcsi és vallási értékek, hanem sokkal inkább a gyakorlati és érzelmi motivációk kifejezője volt. Az üzleti élet fejlődése, és az, amit manapság modernizációként szoktunk emlegetni, szorosan összekapcsolódott az ehhez hasonló családi kapcsolatháló működésével, valamint azzal a biztonságos környezettel, amely lehetővé tette az attitűdök és életstílusok továbbadását.

A „Család és demográfia” munkacsoport többi ülészakaiban elhangzott előadások is a fentiekhez hasonlóan érdekes témákat dolgoztak fel. Teljes ismertetésük meghaladta volna e kis beszámoló kereteit. Ezzel együtt, bízunk benne, hogy ily módon is sikerül felhívunk a figyelmet a családtörténet és a történeti demográfia területéhez kapcsolható nemzetközi kutatások legújabb irányaira és eddig elért eredményeire.